

Hunyadi Zsuzsa

A KÖZMŰVELŐDÉS
LEHETŐSÉGEI A TÁRSADALMI
FELZÁRKÓZTATÁSBAN

– A Nemzeti Erőforrás Minisztérium Parlamenti Főosztályának vezetője avval a kéréssel fordult Intézetünkhöz, hogy a kormányzati munka segítése céljából gyűjtsük össze, milyen hazai, illetve nemzetközi adatok, kutatások, jó gyakorlatok vannak arra vonatkozóan, hogy mivel tudja a közművelődés segíteni a periférián élő munkanélküli, szociálisan hátrányos helyzetben lévő embereket abban, hogy „testileg-lelkileg egészségesek maradjanak, befejezzék az iskolai tanulmányokat, szívesen vegyenek részt sportprogramokon, ismét munkát találjanak és aktív életet éljenek a társadalomban.”

E kéréshez gyűjtötte össze és mutatja be az alábbi tanulmány a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus Kutatási és Fejlesztési Programok Főosztálya saját, illetve más fontosabb hazai és nemzetközi fórum kutatásait, illetve a gyakorlat

néhány pozitív példáját.¹ Az anyagban szemezgetünk a hazai közösségfejlesztés (szintén Intézetünkben működő) legfőbb szakmai műhelyének a gyakorlatban jól bevált kezdeményezéseiből, valamint a Regionális Programok Főosztálya által koordinált projektekből és a Művészeti Főosztály munkáiból. (A tanulmány hosszabb változata a Kutatási Főosztály honlapján található: www.kutatas.mmikl.hu)

1 Következő számunkban (16/4 – lapzártá 2011. augusztus 8.) részletesen is bemutatnánk néhány jó példáját a közművelődés társadalmi felzárkóztatást segítő szociokulturális tevékenységének. Kérjük, küldje el közlésre szánt beszámolóját, és jelezze, ha ismer eseteket, programokat, településeket, amelyek bemutatásra érdemesek, illetve szakembereket, polgármestereket, akik beszámolnának e területen folytatott eredményes tevékenységükről.

Bevezető

– Napjaink különösen súlyos társadalmi krízise – a szegénység, a munkanélküliség, a romakérdés, a leszakadó rétegek hátrányos helyzete – gazdasági, egészségügyi, kulturális, szociális, lakásügyi, oktatásügyi problémák egymásra halmozódásából jött létre. A társadalom szinte minden területén jelentkező megoldatlan problémák, a lakosság nagy részét érintő sokféle bizonytalanság, kiszámíthatatlanság oda vezetett, hogy a társadalom mentális állapota, stressztűrő képessége, a társadalmi kapcsolatok erőssége, a társadalmi tőke, a bizalom szintje soha nem látott mértékű romlást, illetve csökkenést mutat. Kopp Mária és munkatársai kutatásaikban számszerűen is bizonyítják mindennapi tapasztalatainkat:

„Hazánkban a társadalmi tőke és az anómia mutatói elképesztően rosszak. 2002-ben a megkérdezetteknek még 'csak' a 40 százaléka vallotta, hogy a legbiztosabb nem bízni senkiben, senki sem törődik azzal, mi történik a másikkal, nincsenek közös értékek és célok. Ez az arány mára 70 százalékra emelkedett. Ezzel szemben a svédek 30 százaléka vélekedik így. A hazai lakosság attitűdje jókora stresszforrás, amely jelentős mértékben befolyásolja az idő előtti halálózást. Holott a társadalmi tőke nagyon komoly gazdasági erőforrás. Az emberek közötti bizalom, az, hogy egy vállalkozóban, a munkatársaimban megbízhatok, alapvető lenne a gazdaság számára.”²

„Vizsgálataink is azt mutatják, hogy azok, akik részt vesznek valamilyen civil szervezet munkájában, minden szempontból jobb lelkiállapotban vannak, mint azok, akik nem. Sajnos, ezeknek az embereknek az aránya csökkent 2002 óta.”³

Egy másik vizsgálatból, a European Social Survey közbizalom kutatásából⁴ szintén kiderül, hogy Magyarországon európai összehasonlításban is kirívóan alacsony a bizalom szintje, ami a társadalmi aktivitásra és a cselekvő élet adta lehetőségekre is bénítóan hat. Hét értékdimenziót vizsgálva három jellegzetes csoportot különítenek el: a cselekvőket, a lázadókat és a szenvedőket. A vizsgálat kimutatta, hogy Magyarországon az európai átlagnak több mint kétszerese, 67% a szenvedők aránya, míg

a cselekvők 10%-os aránya a második legalacsonyabb Görögország után.

A helyzet javulása, enyhítése csak akkor képzelhető el, ha komplex, egymásra épülő, több területet érintő megoldások születnek. Bár a közművelődés és általában a kultúra pozitív hatással van az élet minden területére, önmagában nem tud gyógyítani, legfeljebb néhány megfelelő akupunkturális pontot eltalálva enyhülést tud hozni. Feltételrendszere ehhez részben adott, még mindig értékes intézményhálózattal és sok szakemberrel rendelkezik. Ez az az intézményhálózat, melyet a társadalmi rétegek legszélesebb köre tud elérni. Esélykiegyenlítő szerepét azonban ma már nem tudja maradéktalanul ellátni: erősen sérült az intézményi hálózat, sok helyen megszűntek vagy a működést ellehetetlenítő módon tönkrementek és szakemberhiánnyal küzdenek a művelődés helyi intézményei. Pedig, mint a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus (MMIKL) az MTA Szociológia Kutató Intézetével közösen végzett kutatása rámutat: „a művelődési ház léte falun közügy, a lakosság 4/5-e számára nagyon fontos, hogy legyen.”⁵

A problémát súlyosbítja, hogy jellemzően épp a legrosszabb helyzetű kistelepülések (szegénység, magas munkanélküliség, magas roma arány) üresedtek ki, ezeken a helyeken már se iskola, se közművelődésre vagy akár csak összejevetelre alkalmas hely, se szakember, se értelmiség nincs. Ezer főnél húzható meg az a határ, ami felett nagy valószínűséggel mind oktatási, mind kulturális intézmény működik a településen. Az ezer fő alatti települések 6,5%-án nincs egyik sem (ez 111 települést jelent), ez az arány az ezer-háromezer fő közöttieknél már csak 1%.

Szintén intézetünk kutatásaiból idézzük az alábbi adatokat:

– A legkisebb települések 60%-ában biztosított – legalábbis formálisan – az intézményi és szakemberi háttér. 40%-ban vagy az egyik, vagy a másik, vagy mindkettő hiányzik.

– Az ezer fő alatti településeknek mindössze egyharmadában működik közművelődési szakember, a néhány ezres lakosúaknál pedig 70–90% körüli ez az arány, s ebbe a heti egy-két órát dolgozó rész-munkaidősök is beleszámítanak.⁶

5 Lásd Lipp Márta „A falusi lakosság közművelődéssel kapcsolatos elvárásai és szabadidős szokásai” 3 éves periódust átfogó longitudinális kérdőíves vizsgálatát.

6 A művelődési házak, színterek és könyvtárak tevékenysége sok helyen nehezen elválasztható

2 http://www.dke.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=132:kopp-mar

3 Kopp, interjú, HVG: http://hvg.hu/velemeny/20081114_lelek_valsg_kopp

4 Csepeli György – Prazsák Gergely: *Örök visszatérés? Társadalom az információs korban*. Budapest, 2010.

Jószöveg. 159–214.

– 700 településen kb. fél millió ember nem jut hozzá közművelődési szolgáltatáshoz.

– A települések 20%-án nincs egyetlen közművelődésért, kultúráért felelős szakember sem. Egyes megyékben, épp a leghátrányosabb helyzetűekben, 30–40%-ot is eléri ez az arány.⁷

A következőkben azt tekintjük át, hogy a közművelődés – amellet, hogy feladata minden állampolgárnak lehetővé tenni a közösségi művelődést – milyen (hátrányos helyzetű), veszélyeztetett csoportokra fordít vagy kellene hogy fordítson kiemelt figyelmet, de hiányos eszközrendszere vagy szellemi tőkehiánya miatt ezt mégsem teszi.

1. Kiemelt célcsoportok a közművelődésben

Időskorúak

A közművelődési és közösségfejlesztési tevékenységnek kiemelt célcsoportja az idős korosztály. Az idősök speciális helyzetét az adja, hogy már nem aktív dolgozók, így több szabadidejük van, ami egyszerre jelenti, hogy potenciális humán erőforrása és résztvevői a közművelődésnek. Erőforrásai az önkéntes munkának, a civil életnek, közönségként és aktív résztvevőként bázisai a kulturális és közösségi programoknak. Kiemelten fontosak rászorulóként is, mert lévén inaktívak, elveszítették társadalmi beágyazottságuk egy fontos szeletét, a kapcsolatokat és a világról való tájékozódás sokszor meghatározó közegét jelentő munkahelyet. Elmagányosodásuk, elszigeteltségük, kirekesztettségük, testi-lelki betegségek kialakulása ellen dolgozik minden olyan elfoglaltság, amelyben örömet lelik, amellyel tájékozottságukat, tudásukat, ismereteiket frissíthetik, gyarapíthatják, vagy az olyan tevékenységek, melyekben érzik, hogy szükség van rájuk.

Az idősök problémája a közművelődéssel kapcsolatos tehát több nézőpontból is érdekes:

- tanulóként mennyire aktivizálhatóak (számítógép, nyelv stb.);
- mint passzív befogadók/fogyasztók mennyire megnyerhetőek (színházi, zenei stb. közönség);
- mint aktív segítők, önkéntesek hogyan vonhatóak be programok szervezésébe (utazások, kirán-

gyarázatok, stb.), illetve kivitelezésébe (főzés, takarítás, rendezgetés, szabás–varrás stb.);

- mennyire kaphatóak amatőr művészi tevékenységre, akár gyerekkori vágyaik, nem kielt művészi képességeik felfedezésére, fejlesztésére.

Statisztika

A közművelődési statisztikával mindezen tevékenység kevésbé igazolható. A sokféle színes tevékenységi kör a statisztikák számára óhatatlanul egybemosódik. Három nagy tevékenységi kört (művészeti csoport, nyugdíjas klub, tanfolyamok) életkor szerint vizsgálva a következőket látjuk:

A nyugdíjasklubok tagjainak száma 2009-ben 260 ezer fő. (A többi klubnál, szakkörnél nem áll rendelkezésre a résztvevők korstruktúrájára vonatkozó adat.)

– A művészeti csoportok tagjai közül mintegy 27 ezer fő a 60 évesnél idősebb.

– A tanfolyamok esetében a 60 évesnél idősebbek száma mindössze 16 ezer fő körüli.

Feltételezésünk és a közvetett adatok szerint erősen el vagyunk maradva az európai átlagtól az idősök aktivizálása, illetve aktivitása tekintetében. A nálunk fejlettebb társadalmakban az időskori tanulás, az önkéntesség és a hobbi tevékenység is elterjedtebb.

Jó példák

Ugyanakkor vannak pozitív kezdeményezések itthon is. Jó példával szolgál az időskorúak aktivizálására, a minőségi időskor megteremtésére a 60+ életkorúakat megcélzó újbudai *Q-Aging Projekt*⁸, melynek egyik legfontosabb eszköze az önkéntesség és öntevékenység kialakítása, megerősítése az időskorúak körében. A folyamat generálásában az MMIKL közösségfejlesztő osztálya vett részt. Munkájuk legfontosabb eredményei a következők voltak:

- Szomszédsági önkéntes hálózat (szöh) alakul és működik Albertfalván, Órmezőn, Gazdagréten és Kelenföldön. A tagok több közösségi eseményt szerveztek. Többek között a *Nagyi, mesélj!* programot, aminek keretében a nagymamák óvodákba jártak mesélni. A sikert jól jelzi, hogy meséikből könyv is készült, melyhez az illusztrációt is az egyik „nagyi” készítette.
- Lágymányosi Közösségi Klub alakul, kéthetente találkozik.

⁷ Talata-Dudás Katalin: *Kulturális intézmények a 30.000 fő alatti településeken*. SZÍN 14/4, 2009 augusztus.

⁸ <http://www.hbhe.hu/2010/07/02/q-ageing/>

- Helytörténeti fotóköri alakul, melynek résztvevői kiállításokat is szerveznek.
- Megalakul a 60+ *Médiaműhely*, önálló honlappal. Emellett már 200-nál több cikket írtak az *Újbuda* újságba is. A 60+ rádiósok *Hatvanon túl* c. magazin műsorában már 30-nál is több önálló anyaggal jelentkeztek.
- Számítógépes belső képzéseken vettek részt.

Szintén a jó példák sorába tartozik a Budapesti Művelődési Központ által indított, időseknek szóló számítógépes képzés, a *Kattints rá, Nagyi!*, majd a *Folytasd, Nagyi!* Indulása óta országszerte, számtalan településen követik e mozgalommá vált kezdeményezés példáját. Több városban nehéz bejutni a képzésekre.

Ifjúság

Általános, jól ismert probléma a szakmában és azon kívül az amúgy is csökkenő számú fiatalok nagyobb településekre, városokba történő elvándorlása. Ennek következtében sok kistelepülés elöregedik, elveszti életképességét, helyi szolgáltatásai megszűnnek. E folyamattal szemben a közművelődés szinte tehetetlen. Súlyosbítja a helyzetet, hogy azok a fiatalok maradnak a kistelepüléseken, akik a legrosszabb helyzetűek, képzetlenek, vagyontalanok, életkilátásaik rendkívül kedvezőtlenek, ami lefelé gyűrűző spirálként motiválatlanságot és igénytelenséget szül. Azokon a településeken van remény mégis elérni őket, ahol van még iskola, különösen, ha az maga is aktív az iskolán kívüli programok szervezésében.

Az ifjúság és a közművelődés viszonya ellentmondásos. Sikeres közreműködője a tehetséggondozásnak, a felmenő versenyek szervezésének, a sporttevékenységeknek, a sportklubok működtetésének. Nehezebb feladatot jelent az általában idősebb generációhoz tartozó – a fiatalok szubkultúráját sokszor kevésbé ismerő – közművelődési szakemberek számára, hogy vonzó ifjúsági művelődési, szórakozási, közösségi programokat találjanak ki. Ezért is szorgalmazták sok településen azt, hogy a fiatalok maguk szervezzék meg a megfelelő programokat. Nem ritka, hogy a művelődési házban külön helyet, klubot biztosítanak számukra, melynek működtetését, programokkal való feltöltését is rájuk bízják. Ezek a kezdeményezések azonban sokszor elakadnak amiatt, hogy nincs a fiatalok között vagy mellett egy erős, jól szervező egyéniség, akinek van kedve, ideje, tudása, tehetsége és megfelelő kapcsolati hálójára a kortársak mozgósítására. A fiatal korosztályok aktivizálására

fokozottan érvényes a szakma sikerességét általánosan is jellemző feltétel, a „*kell egy ember*”, és a siker még ekkor sem biztosított. Nem egy olyan esetet ismerünk, amikor a fiatalok szétverték a rájuk bízott helyiséget, klub berendezését, vagy túl hangosan szórakoztak, ami a szomszédságot zavarta. Az eredmény nem kétséges: ilyen esetekben elveszik a kulcsokat és megvonják tőlük a további lehetőségeket. Néhány helyen azonban rájöttek arra, hogy nem szabad egyedül hagyni a fiatalokat, és támogatással, képzéssel jó „művelődésszervezők” válhatnak belőlük.⁹

Statisztika

A közművelődési statisztikában is tetten érhető a fiatalok aktivizálásnak problémája: míg a 14 év alatti gyerekeknek még a 20%-át érik el a közművelődési intézmények programjaikkal, 15–29 évesek körében már csak 8 százalék a szervezett művészeti csoportokban, tanfolyamokon, képzéseken, klubokban résztvevők aránya.

Jó példák

Az ifjúsági korosztály szocializációjának egyik legfontosabb formája a kortársakkal való együttlét. Az egyes generációk – így a mai ifjúság is – saját kulturális nyelvet beszélnek, így saját zenei világot is teremtenek, amelyben megfogalmazzák, kifejezik véleményüket a világról. A PANKKK (*Program A Nemzeti Kortárs Könnyűzenei Kultúráért*) támogatási modell – az iparág fejlesztése és a hozzá kapcsolódó gazdaság kifejlesztése mellett – segíti a fiatalok önkifejezését, közösségeik építését. A program közel 70 településen járult hozzá kortárs zenei klubok létrejöttéhez, támogatta a fiatal könnyűzenei, népzenei, jazz műfajban jelentkező tehetségek indulását (első lemez elkészítése), évente 30 tehetségkutató megrendezését. A program által támogatott kezdeményezések közül hármat mutatunk be:

Peron Music Alapítvány Tatabánya

Az alapítvány a tehetséggondozás és a művészetpedagógia eszközeivel próbálja segíteni a hátrányos helyzetű fiatalok életminőségét Komárom–Esztergom megyében. Esélyegyenlőség programjában eleinte a 10–25 év közötti gyermekeket és fiatalokat támogatták (tehetséggondozás és táboroztatás), később a 2–3 éves kicsiket is felvállalták a *Gyermekgála* rendezvényen (ebben egészséges és sérült kicsik együtt vehetnek részt) keresztül. 1994 és 2006 9 Ennek intézményesített formája a pár éve működő ifjúságsegítő szakképzés is (Pécsi Tudományegyetem).

között közel 300 fő állami gondozott gyermek táborozhatott velük, Magyarországon és Svájcban. 2003-tól mentorálást is végeznek az állami gondozott gyermekek körében. Tehetséggondozó programjuk a zene, tánc és képzőművészet területén tehetségkutató rendezvényeket, fesztiválokat támogatott, valamint az infrastruktúra kialakítását, helyi és regionális egyesületek alakulását segítette. A program évente ötezer fiatalnak nyújt kulturált közösségi szórakozást, táborozási lehetőséget és kreatív alkotási tevékenységet.

Helyiérték Egyesület Balatonboglár

Az egyesület célja, hogy megakadályozza a régió fiatalságának elvándorlását a térségből – különös tekintettel az értelmiségi fiatalokra. Koordinálja és segíti a regionális ifjúsági szerveződések munkáját, támogatja a fiatalokat a továbbtanulásban, magasabb végzettség megszerzésében, valamint az álláskeresésben, elhelyezkedésben. Segíti a tehetségek felkutatását, új tehetségtelérő és gondozó formákat teremt, diákrendezvényeket, képzéseket, ismeretterjesztő előadásokat szervez és támogat. Létrehozta az Ifjúsági Információs Irodát, ifjúsági klubot, a régiós ifjúsági stratégiát és a tevékenységet fenntartó ernyőszervezetet KÖSZIKE (Kistérségi Összefogás Ifjúsági Kerekasztal) néven. Ez a szervezet ad teret a fonyódi kistérségi fiatalok számára az együttlétre: együttműködések alakulnak ki, közös programokat hoznak létre és bonyolítanak le. Bekapcsolódtak az országos mozgalmakba (kamaszparlament, mobilitás-akciók), partneri kapcsolatokat ápolnak több hasonló szervezettel.

Más-Mozaik Kulturális Egyesület – Róckuli

Az egyesület tizenkét éve indította el – Magyarországon egyedülállóként – a rock zene alapfokú képzését. Mivel a rockzene „csopartos” műfaj, azaz társakkal együtt játszandó, a hangszeres oktatás 2–3 fős kiscsoportokban történik. Emellett nagyon fontosnak tartják, hogy az órán megszerzett ismereteket zenekari gyakorlat formájában ki is próbálhassa mindenki. Ezért az iskolán belül szerveznek olyan alkalmi zenekarokat, amelyek feldolgoznak, megtanulnak előadni valamilyen számot. Ezeket a produkciókat a félévi vagy évi koncerteken be is mutatják, ahol a tanulók a magyar rockzene élvonalába tartozó művészekkel játszhatnak együtt. Lényeges szempont, hogy nincsenek a jelentkezésnek feltételei, vagyis nincs korhatár, bárki jelentkezhet, lehet kezdő, haladó. Az oktatás az iskola felszereléseivel történik, ezen kívül az oktatóanyagokat is ők adják, bizonyos hangszerek

esetében kölcsönzési vagy gyakorlási lehetőséget biztosítanak. Az egyesület 1995 óta működtet egy zenerápiás csoportot, melyben gyengénlátó, vak, Down-szindrómás fiatalok tanulnak egészséges társaikkal együtt. A kortárssegítő munka fontossága, valamint a fogyatékos fiatalokon, gyerekeken való segítség alapozta meg azt a gondolatot, hogy öntevékeny csoportként tudatosan vállalják a fogyatékos fiatalok szabadidejének, táborainak szervezését.

*Factory Aréna (Miskolc)*¹⁰

Ez a vállalkozás a fiatalok szubkultúráját, sokszor „láthatatlan” kulturális igényeit próbálja sokoldalúan kiszolgálni. Az egy régi gyárépület hasznosításából ma már Factory Arénaként működő csarnok az *extrém sportok* központja és az *underground kultúra* fellegvára lett Miskolcon és a régióban. A Skate Park épített elemekkel vonzza a görkorszolya, gördeszka, BMX és mountain bike szerelmeseit. A csarnokban található labirintus otthont ad különböző művészeti installációnak, egyéb szabadidős tevékenységnek. Az Arénában megépült a régió első szivacsödre, s egy európai szintű Falmászó Központot is létrehoztak. Az épületben klubhelyiséget is kialakítottak, ami a közös délutánok, valamint a hétfégi szórakozások helyszíne, s itt nyílik mód különböző zenei stílusú zenekarok bemutatkozására is.

A rajzolni és festeni vágyó *graffitisek* számára nagy falfelületeket biztosítanak és versenyeket is szerveznek. A graffiti legalizálásával így a fiatalok nyugodt körülmények között próbálgathatják rajztudásukat, hogy később megörökíthessék legszebb műveiket egy-egy közterületen, melyhez nyugodtan adhatják nevüket is.

A *hanggyár* – zenei műhely olyan szervezett zenes megmozdulás, ahol a fiatalok együtt dobolva egyfajta csoportos ritmuserápián vehetnek részt, mely emlékezeti és nonverbális kommunikációs képességeikre van jó hatással.

A *Kortárs képzőművészeti kompetenciafejlesztő műhelyben* különböző társadalmi háttérű fiatalok kulturális integrációjának megvalósítása, egyeztetési gyakorlatok kimunkálása zajlik fotó, installáció, landart, videó, streetart foglalkozások segítségével. A projekt második felében az igazán lelkes, érdeklődő és tehetséges hátrányos helyzetű fiatalokkal helyi és országosan is elismert művészek kisebb csoportokban foglalkoznak.

¹⁰ <http://factoryarena.hu/projektek/megvalosult-projektek/>

A *MŰÚT tehetséggondozó klub* tehetséges, hátrányos helyzetű diákok írói kompetenciáinak fejlesztését végzi.

Romák

Legégetőbb társadalmi problémánk a roma felzárkóztatás kudarca. A közművelődési szakma ritkán kezeli kiemelt célcsoportként, illetve célként a roma integrációt. Ennek oka sokrétű: legtöbbször úgy gondolják, hogy nincs szükség megkülönböztetett figyelemre, hiszen azok a programok, amiket szerveznek, mindenki számára nyitottak, bárki csatlakozhat hozzájuk. Legtöbbször ingyenesek is, ezért úgy vélik, anyagi okok nem indokolhatják a távolmaradást. Előfordul ugyan, bár sajnos mértékét, gyakoriságát nehéz feltárni, hogy épp az ilyen közös, roma-nem roma programok eredményeként a nem romák kivonulnak a művelődési házból, vagy az adott programból, ami megriasztja a szervezőket: nem kérdéses, hogy legtöbb esetben olyan technikákat, trükköket vetnek be, melyek a romákat, illetve a nem megfelelő viselkedéseket távol tartják. (Hasonló ez a folyamat a fiatalok számára vagy fiatalokkal szervezett közművelődés problémájához, amikor a randalírozó, vagy akár csak nem elég halkán szórakozó fiataloktól megvonják a helyet és a programokat.) Elterjedt az a nézet is, mely szerint nem a szakma kompetenciája a felzárkóztatás, hanem – részben azért is, mert nem roma-, hanem szegénykérdésnek tekintik – a megoldás más, speciális tudást igénylő szakmák (oktatási, szociális) feladata elsősorban. E felfogás mögött többségében implicit, ritkábban kimondott módon, meghúzódik az a beismerés is, hogy valójában nem ismerik a cigánykérdés szociológiai és kulturális aspektusait, a helyi társadalomban elfoglalt helyüket, szerepüket, problémáikat kellő mélységben. De természetesen vannak kifejezetten a roma-nem roma együttélést segítő programok is, kiváltképp a célzott pályázatokra való reagálásként.

Felmerül tehát a kérdés, mi a jobb megoldás, ha *párhuzamos intézményrendszerek* jönnek létre, vagy ha a létező intézményrendszerbe épül be a cigánysággal való foglalkozás is, akár művelődési házról, akár könyvtárról, múzeumról beszélünk. A hetvenes-nyolcvanas években, de még a 90-es évek közepéig is láttunk ez utóbbira kitűnő példákat: a Nyírvasvári Kék Láng folklór együttes, vagy a Nagyecsedei Fekete Szemek együttes, akár a Fláre Beás együttes a művelődési központ támogatásával, kvázi annak együtteseként szerveződni tudott a település, a régió életébe: sorozatos fellépéseik voltak a művelődési házak által szervezett ren-

dezvényeken és számíthattak a kultúra házának támogatására külföldi szereplőikhez is. Ma csak elvétve látunk ilyen ígéretes és nagy hozadékkal járó együttműködést. Úgy véljük azonban, hogy azokon a településeken, mikrotérségekben, ahol magas a cigányság aránya és aktív a kulturális élete, kívánatosabb lenne *párhuzamos intézmények* létrehozása és működtetése.

Statisztikák hiányában csak tapasztalatainkra, feltevésünkre támaszkodva feltételezzük, hogy a közművelődési tevékenységek közül a romák leginkább a különböző oktatási formák, tanfolyamok, valamint a nagyrendezvények, kiváltképp a falunapok résztvevői, olykor alkalmi fellépői (táncal, zenével). Amiből a legnagyobb hiány lehet, az a saját kultúrájuk rendszeres és sokrétű, a nem roma közönség számára is tanulsággal szolgáló, az együttélést, az elfogadást segítő megmutatkozási alkalom. Erre nézvést némi támpontot ad a szakfelügyeleti jelentésekből kirajzolódó kép, mely szerint a másság kultúrájának megismertetését szolgáló rendezvények, események száma, színvonala kapta a legalacsonyabb értékelést a szakfelügyelőktől. A *másság* ugyan sok mindent takarhat, és külön nincs nevesítve a roma kultúra, de valószínűleg sok esetben ezt, vagy – más kisebbségi kultúrával együtt – ezt is takarja.

Jó példák

Rácz Aladár Közösségi Ház, Pécs

Speciális sajátossága a cigány közösségi házaknak, hogy nem tudnak klasszikusan vett kulturális intézményként működni. Ennek egyik oka, hogy a cigányságnál még erősebb a családi kötelék, mindenhová csoportosan mennek el, akár hivatalos ügyintézésről, akár kulturális programról van szó, másrészt egy kulturális szolgáltatótól is gyakran elvárják a segítségnyújtást, szociális vagy foglalkoztatási jellegű problémájuk megoldását.

A roma közösségi házak szerteágazó tevékenységét a pécsi Rácz Aladár Közösségi Ház munkáján keresztül mutatjuk be. A közösségi házat működtető Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület több mint 100 településsel áll kapcsolatban a dél-dunántúli régióban. Az egyesület elsődleges célja volt, hogy létrehozza a pécsi és baranyai, majd a későbbiekben a régió cigányságának közművelődési, kulturális és politikai érdekképviseletét. A közösségi házban működik a Cigány Képzőművészek Stúdiója, amely lehetőséget teremt elsősorban a megyében alkotó, de más cigány képzőművészek számára is a kiállításokon való részvétellel.

Itt folytatja tevékenységét a Cigány–Magyar Baráti Klub is, mely a két nép kölcsönös megismerésén keresztül évszázados feszültségeket szeretne megszüntetni. A Ház mint Cigány Módszertani Központ állandó szakmai és jogi tanácsadó szolgálatot tart fenn egyesületek, klubok, közösségvezetők és egyének részére. Fennállása óta több civil szervezet létrejöttét segítette elő. Gondot fordít a fiatalokra is; a házban működik a Középiszkolás és Egyetemista Fiatalok Klubja, mely identitástudatuk fejlesztésén túl korrepetálásra, nyelvoktatásra és ösztöndíjazásra is alkalmat nyújt. A vidéki cigány fiatalok számára minden évben szervez balatoni táborozást „Cigány nyelv és kézművesség” címmel. Számos visszatérő, már hagyománnyá vált kulturális-tudományos programot rendez. A Ház tervei közé tartozik egy Padlásszínház működtetése, színjátszó csoport kialakításával.

A kulturális tevékenységen kívül a közösségi ház igen jelentős jogi, munkaügyi, bűnmegelőzési feladatokat vállalt magára. Jogsegély szolgálatuk a helyi és vidéki cigány kisemberek mindennapos jogi problémáiban nyújtott felvilágosító, tanácsadó és közvetítő szerepet. Foglalkoztatási és képzési programirodájuk a cigány munkanélküliek elhelyezkedésében, képzésre irányításában, illetőleg speciális képzések beindításával próbál részt vállalni a cigány munkanélküliség felszámolásában. 2004–2006 között „Rács Helyett Háló” elnevezéssel bűnmegelőzési klubhálózatot működtettek, melynek keretében több fiatal sikeresen megmenteni a bűnismétléstől azzal, hogy segítséget nyújtottak számukra a munkaerőpiacon való érvényesülésben, az oktatási rendszerbe való visszajutásban. 2006-tól „A Munka Nemesít I–II.” címmel roma munkaerő-piaci szolgáltatóhálózatot működtettek; az első programban több mint 60 főt helyeztek el az elsődleges munkaerőpiacon, és több mint 60 főt OKJ-s képzésre irányítottak. Több uniós pályázatban vesznek részt, speciális képzési és foglalkoztatási programokkal.

Független Csereháti Roma Hírügynökség¹¹

A Pro Cserehát Egyesület kezdeményezésére a Csereháti Független Roma Hírügynökség, a Cicsero.net 2008 októberében kezdte meg működését. Az online hírportálon írott és audio-vizuális anyagok, tudósítások találhatóak a Csereháton élő roma kisebbség életéről. A hírportál tudósítói csereháti roma emberek, profi újságírók segítik munkájukat. A CICSERO PROJEKT az iskolán kívüli oktatás, a felnőttokta-

tás, a képessé tétel (empowerment work), a civil újságírás, a regionális fejlesztés, a roma vélemények megjelenítése, az audio-vizuális regionális információs bázis és az IT írásbeliség elterjesztésének sajátos ötvözet. Továbbá híd a romák és nem romák között, lehetővé teszi, hogy az együttműködés során élő kapcsolatok jöjjenek létre az egymástól elszigetelt társadalmi csoportok között.

A bemutatott három veszélyeztetett társadalmi csoport (idősek, fiatalok, romák) viszonylag jól körülhatárolható életkori vagy etnikai szempontból. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy homogén csoportok lennének, vagy ne lehetne életmód, vagyoni helyzet vagy másféle jellemző alapján további csoportokat megkülönböztetni köztük, de van olyan közös jellemzőjük, az életkor illetve a kisebbségi kultúra, mely meghatározza a közművelődés hozzájuk való viszonyát.

A következő részben azt vizsgáljuk, hogy a közművelődési tevékenységre *általában* mi jellemző. A közművelődési munka rutin-tevékenységei sokkal inkább alkalmasak az „átlagos” (vagy a szakma szerint annak gondolt) igények kielégítésére. A nagyrendezvények szervezése mellett az élet-hosszig tartó tanulás különböző formáit biztosítja az intézményhálózat, evvel tud leginkább hozzájárulni az életesélyek javulásához. Ez a tevékenységforma az, amely az átlagnak és a sokféleképpen differenciált hátrányos helyzetű csoportoknak is szolgáltatást nyújt.

2. Oktatás, kompetencia-fejlesztés, képessé tétel a közművelődésben

A közművelődés közvetett módon a formális iskolarendszeren kívüli, informális és non-formális oktatáson keresztül segíti az életben való boldoguláshoz szükséges tudás megszerzését, az életesélyek növelését. A közművelődési intézményhálózat feladatainak sorában egyre nagyobb hangsúlyt kap az egész életen át történő (LLL: lifelong learning) és az élet minden területére kiterjedő tanuláson keresztül (LWL: life-wide learning) a különböző kompetenciák fejlesztése.

Az életen át történő tanuláshoz része:

- az ismeretterjesztő előadások, a tanfolyamok, képzések, szervezése;
- a különböző amatőr művészeti tevékenységeken való részvétel.¹²

¹² Talata-Dudás Katalin: *A közművelődés helyzete a 2006–2009-es közművelődési statisztika adatai alapján*. SZÍN 15/5, 2010 október.

¹¹ <http://www.cicsero.net/hu/>

Statisztika

A közművelődési szervezetek az utóbbi években évi mintegy harmincezer ismeretterjesztő rendezvényén több mint egymillióan vettek részt. A résztvevők száma hosszabb távon csökkenést mutat, ami részben az anyagi források szűküléséből, részben a lakosságnak a könnyedebb időtöltés felé fordulásából, valamint az interneten való tájékozódás lehetőségéből adódik.

A mindennapi életben jól hasznosítható egészségügyi, önismereti, lélektani, szociálpszichológiai, mentálhigiénés, természetgyógyász, közhasznú jellegű ismeretterjesztő kurzusok, előadások közönségében a hátrányos helyzetű lakosság különböző csoportjai is részt vesznek: idősek, betegek, cigányok, fogyatékkal élők, munkanélküliek. Sajnos nincsenek arra vonatkozóan pontos statisztikák, hogy milyen számban és arányban képviseltetik magukat ezen csoportok a kurzusokon. Arra az általános tendenciára azonban felhívjuk a figyelmet, hogy a legkisebb településeken – ahol sokszor a legrászorultabb rétegek élnek – gyakorlatilag egyáltalán nincs mód különböző ismeretterjesztő tanfolyamok, előadások látogatására, de a néhány ezres lakosú településeknek is csak 25–50%-ában.

A közművelődési szervezetek által szervezett tanfolyamokon, képzéseken évente 180–220 ezer fő vett részt az utóbbi években. Jelentős, bár csökkenő mértékű a más szervezetek által indított, de a művelődési házakba „kihelyezett” képzéseken résztvevők száma: 2008–2009-ben négyszázezer fő körüli volt. A csökkenés mögött a pályázati célok változásai mellett számos helyen a közművelődési infrastruktúra nem megfelelő színvonalra állt, illetve a képző intézmények növekvő arányban saját termékekben tartják a képzéseket a művelődési házak helyett. A célzott pályázatoknak köszönhetően a közművelődési intézmények is sok helyen hozzájutottak modern oktatási technikákhoz, így fejleszteni tudták az oktatás infrastruktúráját, sokak számára lehetővé téve a számítástechnikai tudás elsajátítását.

Tanfolyamok indultak fiatalok, munkanélküliek, idősek, kismamák részvételével. A számítógép kezelés elsajátítása nyilván a munkaerő-piaci esélyeiket is javította.

A közművelődési intézményhálózat mellett, hogy az élethosszig tartó tanuláshoz fontos helyszíne, az oktatási rendszer hiányosságait is igyekszik korrigálni.

Az alapkülső iskolai végzettség megszerzését tárgyi feltételek biztosításával, szervezéssel, a tanári végzettséggel rendelkező közművelődési szakemberek oktatással segítik.

A szakképzettség megszerzését szintén avval segítik, hogy helyet adnak a tanfolyamoknak, illetve iskolarendszeren kívüli szakképzést szerveznek. Kiemelkedő fontosságúak ezek között a számítógépes szakképesítések felkészítő képzések, valamint a népi kézműves mesterségek (a fazekasságtól a bőrművesség, a famegmunkálás, játékkészítés szakmáin keresztül a textiles szakmákig) oktatása. Jelentős a vállalkozási és gazdálkodási ismereteket oktató tanfolyamok száma is.

A gimnáziumi tananyag elsajátításához, az ismeretek elmélyítéséhez számtalan társadalmi, történelmi, természettudományos ismeretterjesztő előadás szervezésével nyújtanak segítséget. Ezeket természetesen nem csak az érettségire készülő diákok, de az érdeklődő lakosság is felkeresi.

A közművelődési intézmények több helyen a felsőfokú továbbtanuláshoz felvételi előkészítő tanfolyamokat is szerveznek.¹³

Mindezek a képzési formák a hátrányos helyzetű csoportok számára különösen jelentősek, hozzájárulnak munkaerő-piaci esélyeik javításához. Nagy előnye a közművelődési intézményekben folyó oktatásnak – amellet, hogy nem kell távoli településre utazni, mert helyben van –, hogy nem hagyományos, iskolai környezetben zajlik, ahol a felnőtt fejjel tanulókat esetleg korábban kudarcok érték, hanem oldottabb, barátságos, modernebb környezetben próbálkozhatnak tudásgyarapítással, a sokszor alapvető viselkedési kultúra elsajátításával. Mindeközben, nem mellékesen egy-egy kulturális programba, szakkörbe is becsappenhetnek, új emberekkel ismerkedhetnek meg, mely általában szegényes kapcsolati tőkéjüket is erősítheti.

Jó példák

Palló program¹⁴

A közművelődés legjelentősebb komplex programja a Palló program, melynek célja a közművelődési intézmények részvételének erősítése a felnőttek tanulását segítő szolgáltatások terén.

A Budapesti Művelődési Központ 2005–2007 között megvalósult HEFOP pályázatában stratégiai, hosszú távú célként határozta és teremtette meg a közművelődési intézményekben folyó felnőttképzési információs tanácsadás hálózati szintű be-

¹³ Dr. Gelencsér Katalin: *A közművelődés, az iskolai felnőttoktatás kapcsolatai és lehetőségei* <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=esely-Gelencser-Kozmuvelodes>

¹⁴ http://www.bmknet.hu/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1

vezetésének lehetőségét. E modellértékű program a közművelődés területén úttörője a szektorok közötti együttműködést, információáramlást támogató felnőttképzési szolgáltatásoknak, amelyek a már meglévő felnőttképzési tevékenységük mellett új lehetőségeket és működési területet kínálnak az intézmények számára.

Célcsoportja a tanulástól elszakott, a munkaerőpiacra visszatérő, illetve ott rosszabb pozícióba került felnőttek, különösen

- a kisgyermekesek (illetve egyéb családi okból munkájukat megszakítani kényszerülők);
- az 50 év felettek;
- a megváltozott munkaképességűek;
- azok, akiknek a felnőttképzésben való korábbi részvétele nem volt sikeres.

A program sikerét mutatja, hogy 2009-től az igényekre reagálva Európai Unió's támogatással (TÁMOP 1.4.3.) országos hálózat kiépítését indította el a BMK. Mára öt további központban folyik a Palló program, az ország négy régiójában: Békésen, Debrecenben, Veszprémben, valamint Budapest XIII. és XVII. kerületében vehetik igénybe a képzést vagy átképzést keresők, a munka világába visszatérni szándékozók, illetve a felnőttképzési szabályozásban eligazodni kívánók az iroda szolgáltatásait.

Művészeti (profí és amatőr) tevékenységek a közművelődésben

A közösségi művészet fogalma (közösség alapú művészet vagy community based art, illetve dialogical art) 1960 körül jön létre, a hetvenes években válik divattá, a nyolcvanas–kilencvenes évek során egyre terjed, népszerűvé válik, párhuzamban avval, hogy a művészet társadalmi szerepére és hatására egyre jobban felfigyelnek; egyre többen vallják, hogy a kreativitás nem csak a művészek sajátja.¹⁵

A művészet ember- és közösségformáló hatása többféleképpen valósulhat meg a közművelődési tevékenység segítségével. Ezek a következő módon nyilvánulhatnak meg:

- (profí, magas) művészeti alkotásokat, akciókat hoznak létre közösségek erősítése, illetve turizmus- és gazdaságfejlesztés céljából;
- a társadalmi konfliktusokat feldolgozó probléma-centrikus, interaktív előadásokban, dráma-

játékokban, képzőművészeti akciókban, a múzeum-pedagógia egyes kísérleteiben, de zenei és más műfajú kezdeményezésekben is megjelennek a társadalmi kérdésekre reagáló, a társadalmi integrációt középpontba helyező hatékony, korszerű módszerek;

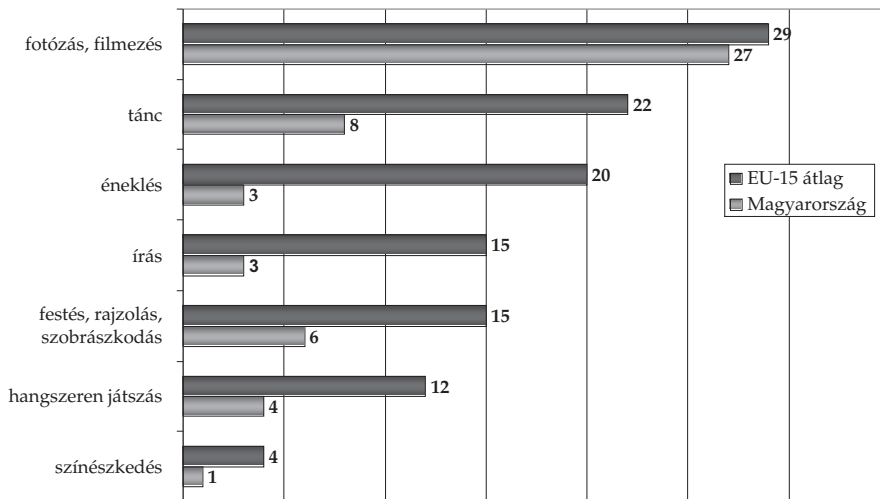
- művészeti eszközökkel neveli, fejleszti az egyént (drámapedagógia, színjátszás, fotózás, retexil), növeli a résztvevők önbizalmát, kreativitását, segíti társas kapcsolataikat, csapatmunkára való képességüket stb.;
- ahol csoportosan (amatőr) művészeti tevékenység zajlik, a közösség is erősödik, összekovácsolódik¹⁶ (kórusok, népdalkörök, fesztiválok, falunapok);
- a művészet terápiás eszközként is használható szenvedélybetegségek, magányosság, depresszió, többféle lelki sérülés ellen;
- a művészet a diszkrimináció elleni eszközként működik, amikor kirekesztett csoportokat bevon valamilyen művészeti tevékenységbe, vagy párbeszédet generál különböző társadalmi csoportok, etnikumok között.

A közösségi művelődés és intézményhálózata, szervezetei többféle módon járulnak hozzá a kultúra, a művészetek terjesztéséhez. A közművelődési intézményhálózat mindenekelőtt elérhetővé teszi a (profí) kultúrát, a művészeti eseményeket azáltal, hogy befogadja, helyet ad a magas és populáris művészetnek, illetve programokat szervez (helybe viszi a kultúrát, művészetet, vagy elviszi az embereket oda, ahol azt bemutatják). Emellett a közművelődés hagyományos feladatai közül az egyik legfontosabb, hogy amatőr művészeti tevékenységek szervezésével tömegek számára teszi lehetővé az önkifejezés különböző módjainak megismerését, fejlesztését, a kultúrában, a művészetekben való aktív részvételt, az alkotást, a teremtést. Ezek a tevékenységek közösségteremtő erejüknel fogva sokszor túlmutatnak önmagukon: függetlenül esztétikai színvonaluktól, helyi értékük, különösen a kis és közepes településeken, rendkívül jelentős. Az amatőr csoportok bővítik a kulturális kínálatot, az alkotók fellépései, kiállításai a lakosságot is megmozgató események. A produkciókon túl az

16 Mint Robert D. Putnam írja híres tanulmányában: „A Florentine-kórusok tagjai azért vesznek részt az énekkari munkában, mert szeretnek énekelni, nem pedig azért, hogy részvételükkel a toszkániai társadalmi felépítményt erősítsék. Mégis ez történik.” (*A prosperáló közösség. A társadalmi tőke és a közélet* (részletek). Parola 2004/3.

15 „Mindenki művész”: Joseph Beuys; *Generatív és emergens kreativitás*: Vitányi – Sági 2003. *Kreativitás és zene*. Akadémiai; Kester, G. 2000. *Dialogical aesthetics. Variant/9*. <http://www.variant.org.uk/pdfs/issue9/Supplement9.pdf>; Hock Bea 2005. *Nemtan és pablikart*. Praesens

A különböző művészeti tevékenységeket végzők aránya a lakosságban
(% a 70 éves népességre vetítve, N=3400)

alkotói folyamathoz szükséges technikai eszközök, segédletek, terek olykor az egész lakosság hasznára lehetnek (pl. az amatőr művészek által pályázati pénzen épített színpad más programokhoz is alkalmazható.). A közösségben való alkotásnak nem csupán az alkotómunka (vagy a mű) a produktuma, az alkotó művészi kiteljesedése mellett építi a személyiséget, a folyamatos kooperáció emeli az egyének toleranciaszintjét, konfliktuskezelő-képességét, az egymásra való odafigyelést, az empátiát, erősíti az egyént megtartó közösségi hálót.

Orvosi vizsgálatok igazolják, hogy az alkotás, az aktív tevékenység, a közösségben levés pozitívan hat az egyének egészségére. Az önmagukkal harmóniában lévő alkotó emberek pedig értelemszerűen egészségesebb közösségeket hoznak létre.

Statisztika

Az amatőr művészeti csoportok száma a közművelődési statisztika alapján összesen 10 ezer körüli, amiben mintegy 220 ezer fő tevékenykedik. Az alkotó művelődési közösségekre is jellemző, hogy minél kisebb településről van szó, annál kevésbé valószínű, hogy a lakosság részt vehet bennük: az ezer fő alatti kistélepüléseknek mindössze egyharmadában működik ilyen közösség, a néhány ezres lakosúaknál pedig 70–90% körüli ez az arány. Klubok, szakkörök ennél nagyobb arányban, 45–95%-ban vannak a legkisebb településeken is.

Az amatőr művészeti tevékenységekben való részvétellel is foglalkozott a „Találkozások a kultúrával” elnevezésű kutatási sorozat. Ennek első kötetében írja a szerző¹⁷ az amatőr tevékenységek kapcsán a következőket:

„Nemzetközi tapasztalat, hogy hiába költenek több pénzt a kultúrára, a kultúrához való hozzáférésben nemigen csökkennek a társadalmi különbségek. Érdekes viszont nagyobb hangsúlyt és energiát fektetni a lakosság művészeti tevékenységének ösztönzésére: „...1973 óta megduplázódott az amatőr művészek, a barátaikkal vagy valamilyen szervezetben festők, szobrot, metszetet készítő, zenélők, éneklők aránya. Hasonló tendencia figyelhető meg más amatőr tevékenységek, az írás, a tánc és kisebb mértékben ugyan, de a színjátszás esetében is. Ez a fejlődés a fiatalok körében volt a legjelentősebb, de az ötven év felettek és a nyugdíjasok is felfedezték az amatőr művészkedés vonzerejét, vagy visszatértek ifjúságuk kedvelt tevékenységeihez, ami elsősorban az írás, az éneklés, a tánc és különösen a festés esetében igaz.” (Olivier Donnat: *A francia lakosság kulturális aktivitása*, 1997.)

Mint azt a fenti ábra mutatja, a magyar lakoságnak az EU-s országokhoz képest hatalmas a le-

¹⁷ Hunyadi Zsuzsanna: *A művelődési házak közönsége, helye, szerepe a kulturális fogyasztásban. Találkozások a kultúrával 1.* Magyar Művelődési Intézet, MTA Szociológiai Intézet, 2004.

maradása az amatőr zenélés és éneklés területén, de a többi önkifejezési lehetőség tekintetében is!¹⁸

Tekintsünk át ezek után röviden néhány olyan területet, amelyekben szervezett amatőr művészeti tevékenység folyik, s azt is, hogy ezeknek milyen jótékony hatásai lehetnek az egyénre illetve a közösségekre.

Jó példák

Zene

Az „El Sistema”¹⁹ zenei és társadalmi projektet 1972-ben indította útjára José Antonio Aubreu Venezuelában, 11 zenésszel. Mára több százezer gyerek és fiatal vesz részt benne, többségük az ország legszegényebb vidékeiről. A projekt célja, hogy a hátrányos helyzetű gyerekek és fiatalok életét átalakítsa a klasszikus zene segítségével. Ez a gyerek- és ifjúsági zenekarokat, énekkarokat összefogó rendszer számos világhírű zenész „kitermeléséhez” járult hozzá, de ami még fontosabb, lehetővé tette, hogy gyerekek százai találkozzanak a zene csodájával, és változzon meg kapcsolatuk a művészettel és saját közösségükkel. Az „El Sistema” keretében iskola utáni elfoglaltságot nyújtó központok hálózata biztosít ingyenes hangszereket és tutorálást a gyerekek számára, így tartva őket távol a drogoktól, alkoholtól és a bűnbándaktól. Az önfegyelmre, együttműködésre nevelő foglalkozások mellett rendkívül fontos, hogy a gyerekek fellépéseik alkalmával rengeteg pozitív visszajelzést kapnak szüleiktől, környezetüktől, így nő az önbizalmuk.

A remek példa szerényebb mértékben (a már említett PANKKK „alprogram” mellett), hazánkban is fellelhető. *Snétberger Ferenc tehetséges roma gyerekeknek alapít zeneiskolát.* A 12 hetes bentlakásos képzés az iskolai szünetekre elosztva, három szemeszterben zajlik majd, a célra egy régi felsőörsi úttörőtáborot béreltek ki 25 évre.

18 Forrás: *Europeans' participation in cultural activities, Executive Summary.* Az Eurobarometer Survey az Európa Tanács megbízásából készült, 2002-ben. Mintanagyság a 15 országban összesen: 16162, a 15+ lakosság körében. Az EU-s kérdések az „elmúlt 12 hónapban” végzett amatőr művészeti tevékenységekre vonatkoznak, míg a magyar kérdések nem csak az elmúlt 12 hónapban végzett tevékenységekre koncentrálnak. Valószínűleg a magyar arányok még alacsonyabbak lennének, ha mi is az elmúlt 12 hónapra kérdeztünk volna. Tovább „romlanának” a magyar adatok, ha a magyar adattfelvételt kiterjedt volna a 70 év felettiekre is, hiszen körükben feltételezhető, hogy elenyésző a bármilyen amatőr művészeti tevékenységet végzők aránya.

19 <http://www.youtube.com/watch?v=43tqQhOTCgQ>

Képző- és iparművészet

Jelenleg 98, a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátusban regisztrált képző- és iparművészeti alkotóközösséget ismerünk országszerte. Működési formájuk az öntevékeny közösségtől az egyesületig igen sokféle. *Kétféle attitűddel* jellemezhetők az amatőr alkotók; vannak a *művészeti ismeretek* mind alaposabb *elsajátítására* és helyes alkalmazására törekvő autodidakták, valamint olyanok, akik az alkotótevékenységet *rekreációs, mentálhigiénés vagy szociális motivációk* miatt művelik.

A csoportokban az ötven év felettiek száma a legszembetűnőbb, akik a közvetlen látókörünkben működő mintegy 6000 alkotó közel háromnegyedét teszik ki. Nemek tekintetében a hölgyek száma a meghatározó, az ötven éven felüliek több mint 90%-a nő.

Drámapedagógia, színházi nevelés

A drámapedagógia, a színházzal való nevelés egyedülálló művészetpedagógiai módszere nagy múltra tekint vissza hazánkban, fontos része mind az iskolai, mind a non-formális oktatásnak, tanulásnak. Napjainkban több ezer kiképzett drámapedagógus van már. Ennek a közművelődésben is több – de nem elég – helyen használt módszernek a segítségével a résztvevő fiatalok (bár más korosztályoknál is használatos a módszer, de leggyakrabban fiatalok körében) önmaguk és az őket körülvevő világ megértéséhez kapnak eszközöket. A módszer egyszerre ad színházi élményt és teremti alkotó közösséget, miközben aktuális problémákat, együttélési szabályokat, konfliktusokat is feldolgoznak a résztvevők. Mint a műfaj egyik legjelesebb képviselője és mentora, a Káva Színház csapata vallja:

„A színházi nevelési foglalkozásokon minden esetben erkölcsi–morális, életkori, társadalmi és mikroközösségi problémákat járunk körül a hozzáink látogató gyerekekkel, fiatalokkal közösen. Célunk, hogy a néző–résztvevő behelyezkedjen a felkínált helyzetbe és meghatározza ahhoz fűződő viszonyát! A módszer ily módon nagyban hozzájárul a társadalmi felelősség minél szélesebb körű tudatosulásához. A műfaj alaptézise, hogy a gyerekek önálló tapasztalatokkal és véleménnyel rendelkező autonóm személyiségek, akiknek lehetőséget kell teremteni, hogy biztonságos környezetben tegyék próbára és alakítsák értékrendjüket, hogy egészséges, szociálisan gondolkodó tagjai lehessenek társadalmunknak.”²⁰

20 http://www.kavaszinhas.hu/Szinhazi_neveles

A módszer egyaránt alkalmas különböző szempontból hátrányos helyzetű vagy csak éppen aktuális konfliktusokkal küzdő emberek, valamint kritikus helyzetek, társadalmi konfliktusok „terápiás” kezelésére.

Dráma Drom Program

A Káva Kulturális Műhely 2001-ben indított programja volt a Dráma Drom Program²¹, melyben roma és nem roma fiatalok közösségeivel dolgoztak. Munkájuk során a drámapedagógia, a diák-színház, a színházi nevelés és az együttnevelés pedagógiájának eszköztárát használták annak érdekében, hogy a résztvevő fiatalok önértékelésében, önbecsülésében, problémamegoldó képességében pozitív változás következzen be.

A programot 2001-ben indította kísérleti jelleggel útjára a Káva, mára nemzetközileg elismert modellprogrammá vált, amit a Világbank 2003-ban meghívott Washingtonba, és beválogatta a világ 200 legjobb szociális projektje közé.

A program első befogadója a Collegium Martineum volt, mely 1996-ban jött létre Mánfán, ahol olyan többszörösen hátrányos helyzetű fiatalok laktak és tanultak, akik Baranya megye valamely középiskolájába jártak. A kollégium 2008 őszén anyagi és szakmai okok miatt megszűnt. 2008 szeptemberében a program „elköltözött” Budapestre, a VIII. kerületben újonnan megnyílt Kesztyűgyár Közösségi Házba, a salgótarjáni Lórántffy Zsuzsanna Kollégiumban pedig 2010 őszétől folytatódott.

Néhány további példa a drámapedagógiai módszer átlátszó alkalmazására:

- hátrányos helyzetű gyermekek táboroztatása során;
- bűnmegelőzési foglalkozás-sorozat keretében;
- fogyatékos tanulók múzeumpedagógiai foglalkozásaiban, az ünnepi hagyományok oktatásának keretében;
- árvízkarosult gyermekek élményfeldolgozását segítő tábori formában;
- „aktív állampolgárság” – képzés a Grundtvig-pályázat kapcsán;
- kisebbségi önkormányzati képviselőjelöltek felkészítésének érdekében;
- munkahelyi csoportépítő tréningek fő módszereként;
- a magyar mint idegen nyelv tanítása során monogol vendégmunkások számára.

Statisztika sajnos nem áll rendelkezésünkre elterjedtségéről, de bizonyos, hogy jellemzően inkább olyan településen használják e módszert, ahol az elhivatott drámapedagógus személyének köszönhetően a színházszínpadon túlmutató tevékenység is zajlik.

A művészeti tevékenység hatását mérő kutatások

Mint már korábban is szó esett róla, a művészeti tevékenység hatását nehéz mérni. Nemcsak azért, mert az élet minden területét áthatja, hanem azért is, mert lassan, sok-sok éven keresztül folyamatosan alakítja a személyiséget. Mindezek ellenére történtek kísérletek a művészettel való foglalkozás személyiségre gyakorolt hatásának mérésére. Ezekből mutatunk be néhányat a következőkben.

A DICE (Drama Improves Lisbon Key Competencies in Education) program²² az első kísérlet a tanítási színház és dráma-tevékenység hatásának mérésére. A nemzetközi projekt elindítója és projektvezetője a magyar Káva Kulturális Műhely, így ez a jelentős nemzetközi hatással bíró projekt magyar kezdeményezés.

Az EU által központilag támogatott nemzetközi vizsgálat tizenkét partner ország 4500 diákjának részvételével zajlott. Legfőbb eredménye, hogy kimutatta: a nyolc lisszaboni kulcskompetenciából ötben pozitív változás történik a tanítási színház és dráma-tevékenység hatására.

A legfontosabb változás, hogy azon társaikkal összehasonlítva, akik semmilyen hasonló programon nem vettek részt, a tanítási színház és dráma-programok résztvevői

- tanáraik értékelése szerint minden szempontból jobb teljesítményt nyújtanak;
- magabiztosabbak azokban a feladatokban, ahol olvasniuk kell, vagy meg kell érteniük valamit; magabiztosabban kommunikálnak;
- jobban szeretnek iskolába járni; nagyobb örömet lelik az iskolai feladatokban;
- jobban oldják meg a problémákat; hatékonyabban küzdenek meg a stresszel;
- szignifikánsan toleránsabbak a kisebbségekkel és az idegenekkel;
- aktívabb állampolgárok; jobban hajlanak arra, hogy részt vegyenek a közösségeket érintő ügyekben;
- empatikusabbak: figyelembe veszik a többi embert is; inkább képesek arra, hogy nézőpontot váltásanak;

21 http://www.kavaszinhas.hu/Drama_Drom

22 <http://www.dramanetwork.eu/hungarian.html>

- kezdeményezőbbek és vállalkozóbb kedvűek; inkább gondolnak a jövőjükre;
- többet vannak együtt családtagjaikkal, jobban gondoskodnak fiatalabb testvéreikről, ugyanakkor kevesebb időt töltenek tévézésessel és számítógépes játékokkal;
- gyakrabban válnak osztályukban meghatározó személyiségekké.

A program életre hívóinak célja között szerepel, hogy a drámapedagógia a zenei és vizuális művészeti tantárgyakhoz hasonlóan bekerüljön Európa-szerte a nemzeti alaptantervekbe, valamint hogy az iskolán kívüli non-formális oktatásban is nagyobb elismertséget kapjon. Ennek egyik legfőbb csatornája éppen a közművelődés lehetne.

Művészeti fejlesztőprogramok hatása iskolásoknál²³

A CCE (Creativity, Culture & Education) gyerekek és fiatalok számára szervez kulturális és kreatív programokat Nagy-Britanniában. Creative Partnerships készségfejlesztő projektjük iskolák és művészek, tudósok, multimédiafejlesztők, építészek hosszú távú együttműködésén alapul. A programban 2002-es indulása óta több mint ötezer iskola, kilencvenezer tanár és egymillió fiatal vett részt. Független kutatások szerint a résztvevő fiatalok átlagosan 2,5 jeggel jobbat értek el a GCSE vizsgákon²⁴, elemi iskolai szinten csökkent az iskolai lógás mértéke. A legtöbb program esetében nőtt a tanulók improvizációs, kockázatvállalási készsége, nagyobb rugalmasságot és együttműködési hajlandóságot mutattak. A program nemzetgazdasági szintű hatásait elemezve olyan hosszú távú hatásokat valószínűsítettek, mint a jobb vizsgaműködés, a tanárok kisebb fluktuációja. Mindezeket figyelembe véve a számítások szerint *a programba befektetett minden egyes font 15 font nyereséggel jár nemzeti szinten.*

3. Közművelődés és vidékfejlesztés

A közművelődési tevékenység sok ponton kapcsolódik a települések gazdasági fejlődéséhez, fejlesztéséhez. A kultúra, a művészetek terjesztése, helybe vitele, fesztiválok rendezése, az informális

oktatási tevékenység, konferenciák, kiállítások, szakmai fórumok szervezése (állandó vagy időszakos) munkahelyteremtéssel jár, a helyi kereskedelmi- és vendéglátóipart serkenti, vállalkozókat, vállalkozásokat tart el, szerencsés esetben új beruházásokat is vonzhat a településekre. Nem egy olyan fesztivált ismerünk, melynek kapcsán utcák, terek, épületek, műemlékek újultak meg, régi gyárépületek nyertek új funkciót, EU-s és saját források felhasználásával, sokszor a helyi lakosok aktív közreműködésével, összefogásával. A fesztiválok és más kulturális rendezvények arra is alkalmat adnak, hogy a helyi termékek, termelők számára biztosítsanak piacot, megágyazva a nagyobb piacra történő kilépésnek is. Találunk arra is bőven példát, hogy a rendezvényekre érkező vendégekkel, külföldi családokkal hosszabb távra szóló barátságok születnek, melléktermékként idegen nyelv tanulására ösztönözve a magyar vendéglátókat.

Jó példák

A kiüresedő, elnéptelenedő falvak, az urbanizáció felgyorsuló üteme égtájtól, politikai berendezkedéstől és gazdasági fejlettségtől függetlenül Európa-szerte hasonló kérdéseket vet fel a vidék, a kistelepülések jövőjét illetően. Az útkeresés már a 90-es években elindult, s mára több uniós tagállam szép eredményekkel büszkélkedhet a falvak felélesztése terén.

Életerős falvak²⁵ (Vital Villages), Hollandia, Európa

A tudatos falufejlesztés nemzetközi módszertanának elterjesztésére jött létre a Grundtvig-program keretén belül a Vital Villages (= életerős falvak) elnevezésű holland kezdeményezés.

Alapja egy olyan falufejlesztési terv (VDP=Village Development Plan) kidolgozása, amelyben a lakosság határozza meg a településre és környékére jellemző életminőség javításához szükséges fejlesztéseket. A terv a közösséget érintő szociális, gazdasági és környezetvédelmi kérdésekre igyekszik választ adni. Foglalkozik a lakáshellyzettel, a közlekedéssel, az energiaellátással, a szabadidő eltöltésével, sporttal, a gyermekek helyzetével, a szociális ellátással, minden, a jelenlegi települési önkormányzatok feladatkörébe tartozó ügygel, úgy, hogy a középpontba a faluközösséget állítja, s itt a közösségen van a hangsúly. Tíz-tizenöt évre előre lefekteti a célokat és az elérésükhöz szükséges tevékenységeket.

23 Creativity, Culture & Education. The Costs and Benefits of Creative Partnerships. July 2010, <http://www.creativitycultureeducation.org/data/files/pwc-report-the-costs-and-benefits-of-creative-partnerships-236.pdf>

24 GCSE (General Certificate of Secondary Education) középiskolai bizonyítvány egyes tantárgyakból Nagy-Britanniában.

25 Molnár Eszter: *Európai utak a falufejlesztésben*: http://www.nepfoiskola.hu/MNT_hu/mni.html

A falufejlesztési terv készítésébe a *helyi élet összes szereplőjét bevonják* a helyi vállalkozóktól az iskolákon, különféle egyesületeken keresztül a nyugdíjas klubokig. Az elkészült programot visszakapja véleményezésre a közösség, mielőtt hivatalos elfogadásra, sajtóbemutásra és a magasabb szintű önkormányzatnál való prezentálásra kerülne sor.

Itthoni jó példákat keresve találhatunk több, köztük egészen kilátástalan helyzetben lévő települést, ahol a kultúra fejlesztésében találták meg a kitörési pontot. Ilyen például Túrístvándi, de Rozsály komplex településfejlesztési koncepciójában is fontos tényező. (Ezek a települések már bemutatásra kerültek a SZÍN – Közösségi Művelődés 15/4-es számában)

Közkinccs kerekasztalok

Tapasztalataik és a helyben élők visszajelzései alapján az Intézetünk kezelésében működő *Közkinccs pályázat* jelentős élenkülést hozott a kistérségek művelődésében, kulturális életében. A *Közkinccs kerekasztalok* megalakulása, működtetése különösen azokon a helyeken eredményezett jelentős változást, ahol kevés közművelődési szakember dolgozik a kistérségben. Számos figyelemre méltó kezdeményezés történt: több mint hatvan kistérségben elkészült a települések értékeit összegző értékleltár, összegyűjtötték az ott élő előadók, alkotók, civil szervezetek adatait, és minden számukra valamilyen szempontból fontos információt. Egyeztettek tervezett programjaikat, melyeket sok helyen együttműködésben valósítottak meg. Tevékenységük eredményeként a kistérséget bemutató kiadványok, programfüzetek, DVD-k, CD-k, internetes oldalak készültek, rendezvénysorozatok, kistérségi fesztiválok, vándorkiállítások, tehetségkutató programok, képzések valósultak meg. A települések közös programjai, illetve a kistérségek közötti együttműködésben szervezett események felpozícionáltak a térség közösségi életét, és egyben meghatározták a jövőben teendő feladatokat.

Összefoglaló

A gazdaság, a közpolitikai viszonyok, a szociális biztonság, az öntevékenység, a társadalmi tőke és számtalan más „nem szorosan kulturális” ágazati terület helyzete, változtatási és fejlődési képessége alapvetően a társadalmi kultúra állapotától függ. Így válik értelmezésünkben meghatározó stratégiai ágazattá ez a terület, még akkor is, ha a mára kialakult helyzet legégetőbb és legsürgősebben megoldandó feladata a munkahelyteremtés. Ennek

hiányában minden más fejlesztési szándék önmagában eredménytelen, sőt olykor kontraproduktív. A legtöbb feszültség – a létminimum alatt élők, a halmozottan hátrányos helyzetűek, a munkanélküliek, az integráció úttjáról kényszerűen visszafordult romák, az alacsony iskolai végzettségűek, a funkcionális analfabéták magas aránya – az oktatási rendszer nem hatékony működéséből következően a gazdaság elégtelen állapotára vezethető vissza.

I. A közművelődés szerepe, feladatai

Bár a közművelődés és általában a kultúra hatással van az élet minden területére, önmagában nem tud gyógyítani. Legfontosabb szerepe a közművelődés közvetlen és közvetett eszközeivel a társadalmi integráció segítése, mely messze meghaladja az illedelmesnek, műveltnek lenni tetszetős ideológiáját. Egyszerre próbálja

- korrigálni az oktatási rendszer hiányosságait;
- visszaadni az elvesztett vagy meg sem szerzett önbecsülést, önbizalmat, előcsalogatni a kreativitást;
- megteremteni az egyéni képességeket kihasználó, támogató és elismerő közösségeket, valamint, az öntudatos, magáért és a közösségéért tenni tudó és akaró aktív állampolgárt;
- serkenteni a helyi értékeket gazdasági értékke alakító tevékenységeket;
- megteremteni és/vagy támogatni a nehéz helyzetben lévő, leszakadt csoportok iránti szolidaritást és a toleranciát, illetve biztosítani a helyi társadalomba való integrálásukon/visszaintegrálásukon keresztül ezen csoportok társadalomba történő visszavezetését.

E sokrétű feladat ellátásához a közművelődés feltételrendszere több tekintetben megfelelő; még mindig értékes intézményhálózattal és sok szakemberrel rendelkezik. A közösségi művelődés intézményei közül a művelődési- és közösségi házak hálózata minden más kultúraközvetítő intézménynél (színház, mozi, koncertterem) sűrűbben fedi le a településeket, ezért esélykiegyenlítő szerepe, lehetőségei óriásiak.

II. A közművelődés célja, működési módja, tartalma és célcsoportjai – szocio-kulturális szempontú megközelítésben

A közművelődés célját, működési módját, tevékenységét, célcsoportját dualitások jellemzik.

Céljai:

- prevenció és korrekció;
- felzárkóztatás és polgárosodás.

Működési módja:

- passzív és aktív működés: befogadás (hely és infrastruktúra biztosítása) és szervezés, szolgáltatások nyújtása, tanácsadás, ügyintézés;
- önálló és beágyazott, egyedi és komplex, egyéni és közösségi;
- szakmán belüli és szakmák közötti hálózati működés.

Tevékenységének tartalma:

- alap- és speciális ismeretek nyújtása; iskolai képzés kiegészítése, elmaradások korrekciója, a foglalkoztathatóság javítását szolgáló alapismeretek oktatása és speciális képzések;
- passzív befogadói és aktív alkotói részvételt kínál a profi és amatőr művészetek terén;
- ünnepi és mindennapi kultúra terjesztése;
- szórakoztató és elit kultúra terjesztése;
- hagyományápoló és modern, kortárs irányzatok művelése.

Célcsoportjai:

- mindenkinek és kiemelt célcsoportoknak.

A közművelődés főbb tevékenységei közül az élet-hosszig tartó tanulás különböző módjaiban való részvétel biztosításával járul hozzá a *leszakadás megelőzéséhez*, illetve – ha az már megtörtént – a *felzárkóztatáshoz*, a leszakadt csoportok képességeinek kibontakoztatásához, tudásuk fejlesztéséhez, gyarapításához.

Az oktatás mellett *felntötteképzési tanácsadó szolgáltatást* is végez az intézményhálózat keretei között: munkaügyi tájékoztató szolgálatot, ingyenes jogi tanácsadást, informatikai tanácsadást, EU-pontokat és ifjúsági tanácsadó irodákat működtet, valamint táplálkozási, életvezetési tanácsadást és szűrővizsgálatok szervezését végzi. A konkrét tanácsadói szolgáltatások mellett a legtöbb kis-településen a helyi népművelő, szervező *szakmai segítséget* is nyújt a helyiek *ügyes-bajos dolgainak elintézéséhez* (segélyigénylés, önéletrajz elkészítése, közüzemi problémák esetén hivatalos levelek fogalmazása, telefonok, adatok keresése, hirdetések feladása, munkakeresés, iskolakeresés stb.), de a *civil kezdeményezések* megvalósításának is sokszor a bábái.

A prevenció és a korrekció része az *amatőr művészeti tevékenységekben* való részvétel biztosítása is, ami amellelt, hogy kellemes időtöltés, a fiatalokat fenyegető *kallódás, drogozás alternatívója, prevenció, személyiségfejlesztő* aktivitás is. Nem elhanyagolható hozadéka az sem, hogy *megtanít csoportban alkotni, dolgozni, másokra odafigyelni, másokat*

megismerni és megérteni, *toleránsnak és szolidárisnak* lenni.

A különféle informális és non-formális tanulási, képzési módokban való részvétel nemcsak a leszakadás hatékony ellenszere és a felzárkóztatás jótékony eszköze, de csírája a *polgári létforma kialakulásának* is. Tapasztalataink és a szakirodalom szerint azok, akik aktívan részt vesznek ilyen jellegű tevékenységekben, *más területen is aktívabbakká, a közösségért tenni akarókká válnak*. Közülük kerülnek ki a falu/városvédő egyesületek és más helyi szerveződések kulcsemberei. Sokszor őket találjuk meg a helyi médiák közreműködői, a lakóhely parkosítását kezdeményezői, a helyi fesztiválok, ünnepek önkéntes segítői, de az állampolgári jogaikért küzdők élharcosai és szervezői között is.

A polgári lét része az aktív ténykedés mellett a *passzív szórakozás, kulturálódás* is. A közművelődési intézményhálózat és szakemberei a magas kultúra különféle eseményeire szerveznek utazásokat vagy hívnak meg előadásokat, ha tehetik, a kisebb, köztük a hátrányos helyzetű településekre is. Emellett a *szegényebb rétegek számára is elérhető, ingyenesen látogatható műsorokat, ünnepeket* szerveznek, népszerűsítve a kultúra komolyabb és könnyedebb alkotásait.

Célcsoportok, azaz kinek szolgált a közművelődés?

Amellett, hogy a közművelődés rutin-tevékenységei sokkal inkább alkalmasak az „átlagos” igények kielégítésére, így ez a forma *mindenkinek* szolgált, törekszik arra is, hogy a sokféleképpen differenciált, *különböző hátrányos helyzetű csoportokat* is elérje. A legfontosabb három ilyen csoport a *fiatalok, az idősek és a romák*.

Tevékenységének célja a munkaerőpiacról már kivonult *idősek* esetében az elszigetelődés, a feleslegesség-érzés, a magány oldása, az idősek társadalomba való visszavezetése, aktivizálása.

A *fiatalok* esetében a szubkultúrájuknak megfelelő programok kínálatával igyekszik csökkenteni a kisebb településekre jellemző elvándorlást, valamint tehetségkezeléssel és a tudástársadalom követelményeinek megfelelő ismeretek terjesztésével, a képességek kibontakoztatását segítő programokkal próbálja megakadályozni a hátrányos helyzetű családok gyermekeinek leszakadását.

A romák felzárkóztatása, a helyi társadalomba való integrálása a közművelődés számára is óriási kihívást jelent. Tevékenységére kettősség jellemző: egyrészt a romák számára is nyitott minden program – ami bár természetes kéne legyen, de a mai társadalmi körülmények között már ez is nagy szö

–, másrészt erőfeszítések történnek arra, hogy ahol igény és megfelelő létszámú cigány népesség él, saját kulturális igényeiknek megfelelő és szokásaikat figyelembevevő közösségi házak is működjenek.

A közművelődés feltételrendszere, infrastruktúrája és humán erőforrásai azonban nem teszik mindenhol lehetővé, hogy az említett speciális helyzetű célcsoportok igényeit maradéktalanul ki tudja elégíteni.

III. A közművelődési tevékenység működési feltételeinek hiányosságai, nehézségei

A közművelődés a következő hiányosságokkal és nehézségekkel küzd:

- a hálózat nem teljes, épp a legelmaradottabb településeken sérült a leginkább;
- sok a kényelmes otthoni környezetben is elérhető konkurenciája: tv, DVD, internet;
- sokszor motiválatlan, lecsúszott, önmagukért tenni képtelen, megkeseredett, a feleslegesség érzetével küzdő embert kellene kimozdítani, felrázni, aktivizálni, amihez nincs mindenhol elegendő szakember, speciális szakértelem;
- forráshiányos és pazarló egyszerre;
- a média számára szinte láthatatlan;
- mivel nem elég látványos a tevékenysége, alacsony a presztízse és gyenge érdekérvényesítő (az elitkultúrához képest is), miközben a legtöbb emberhez jutnak el szolgáltatásai, a legszélesebb rétegeket tudja aktivizálni;
- a közművelődés, a kultúra hatását nehéz számokban mérni, ami tovább gyengíti érdekérvényesítő képességét, kiterjedése horizontális és nem vertikális;
- sokszor a helyi politikának, polgármesternek alárendelt, ami szerencsés esetben előnyös, de sokszor megköti a szakember kezét, nem engedi érvényesülni a jó kezdeményezéseket.

IV. Javaslatok a leszakadt rétegek felzárkóztatására

Általában a komplex problémák megoldása is csak komplex módon történhet. Így van ez a periférián élő, hátrányos helyzetű csoportok felzárkóztatásával is. Nincs egyetlen általános csodaszer. Az egyes településeken sokféle egyedi megoldást lehet és kell lokálisan alkalmazni, amihez a közművelődés és a közösségfejlesztés a maga sajátos eszköztárával tud hozzájárulni. Az egyedi megoldások mellett azonban szükséges néhány olyan általános feltétel biztosítása, melyek nélkül csak elégtelen félmegoldások, nem hatékony, erőforrás-pazarló működés lesz az eredmény. Ezek a szükséges feltételek a következők:

- munkahelyteremtés;
- komplex fejlesztés (gazdasági, szociális, egészségügyi stb.);
- közművelődési tevékenység továbbfejlesztése a szocio-kulturális „üzemmód” felé;
- civilek, önkéntesek, vállalkozók, egyházi személyek és minden fontosabb helyi szereplő együttműködése;
- alulról jövő kezdeményezések és az ezeket támogató, rásegítő központi akarat összefésülése;
- több település (mikrotérségi vagy más) együttműködésének ösztönzése, helyi igény és erőforrás felmérő kutatások alapján közös fejlesztési stratégiák készítése, koordináló, fejlesztő szakember biztosítása;
- erőforráshiányos településekre egyedi finanszírozási megoldások kidolgozása és alkalmazása;
- hosszú távon fenntartható, folyamatos működési feltételek kidolgozása és biztosítása (egy-két, három éves helyett);
- gyakorlat orientált közművelődési szakemberek (romák is!) képzése, a kisebb településeken is folyamatos jelenlétük biztosítása;
- pályázatíró szakemberek biztosítása;
- megfelelő (és egyszerű) pályázatok kiírása;
- a jó gyakorlatok terjesztése (könyvek, esettanulmányok, módszertani anyagok).

Záró gondolatok a szocio-kulturális tevékenység szűkességéről

Egy-egy településen, „kicsiben” már találunk jó példát arra, amit országos szintű kormányzati stratégiává kellene fejleszteni. Magának a szűkebb közművelődési területnek is erősítenie kell tevékenységét abba az irányba, amit a jó lokális példák bizonyítanak, ahol a közművelődési tevékenység valójában a tágabb szocio-kulturális tevékenység fogalmával írható le. Ugyanakkor tisztában kell lenni avval, hogy a közművelődés kérdése túlnyúlik a szakma kompetenciáján, elsősorban a település vezetőjének aktivitása, integráló képessége határozza meg a szocio-kulturális szemléletmód érvényesülési képességét és gyakorlatát. Alapvető kérdés tehát a polgármesterek hozzáállása, felelősségérzete.

A szocio-kulturális szemléletmód terjedése, mindennapi gyakorlattá válása a szakma fejlődését is megkívánja. Bizonyos speciális problémák kezelésére nem minden szakember felkészült. Különösen élesen vetődik fel a kérdés a romák felzárkóztatása kapcsán. A szakemberek érzékelik, saját bőrükön tapasztalják, hogy azok a szokásos eszközök, módszerek, melyeket egyébként alkalmaznak, nem eredményesek a romák megszólításakor. Hiányoz-

nak a romákkal kapcsolatos specifikus ismereteik, emiatt olykor maguk is előítéletekkel közelítenek, ami a kudarcélménnyel párosulva, természetes emberi reakcióként a könnyebb ellenállás felé vezet őköt: feladják a további kísérletezést, és maradnak a több sikerrel kecsegtető megszokott munkánál, módszereknél. Kudarcaikért felelős a képzési rendszer is, melyben nem kap kellő hangsúlyt a roma-kérdés kezelésére való speciális elméleti és gyakorlati felkészítés. E hiányosságok pótlása jelenleg általában célzott pályázatok keretében történik, melyeknek része a „képzők képzése” is. Hatékonyabb lenne azonban az állami (andragógus) képzésbe beemelni a roma kérdés társadalmi, kulturális gyökereinek, lehetséges kezelési módjainak oktatását, ezzel is növelve a megértés, a társadalmi szolidaritás esélyét.

A komplex szocio-kulturális gondolkodásmód tükröződik az Intézetünk által mentorált – és a jó példáknál is említett – *kistérségi kulturális kerekasztalok* működésében. A kerekasztal-megbeszéléseken a résztvevő települések polgármesterei, kultúrával, közművelődéssel, településfejlesztéssel, sporttal, oktatással, hitélettel, egészségneveléssel stb. foglalkozó szakemberei és civil résztvevői ülnek egy asztal köré. Találkozóikon kialakítják a térség/mikrotérség szélesen értelmezett kulturális életének fejlesztési irányait, tisztázzák az együttműködési lehetőségeket, elosztják a feladatokat. Ennek köszönhetően szűkös erőforrások sokszorozódnak meg, erős támogató kapcsolati hálók szövődnek, erősödik a települések valamint szektorok közötti kötődés, szinergia. Jelenleg közel 100 kistérségben (54%) működik 2–5 éves múltra visszatekintő kerekasztal, ennél fogva munkájuk által a magyarországi kistélepülések csaknem 2/3-a érintett, elérhető. Sajnos működésük támogatására az eddigi minimális összeg (300–400 ezer forint/kerekasztal/év) sem áll ebben az évben rendelkezésre, ezért félok, hogy jelentős (bár számokban, EU-kompatibilis indikátorokban nehezen megragadható) eredményeik egy része elvész.

Sajnos a *kulturális ágazat teljesítményét nehéz mérni, fontosságát, hatását statisztikai számokkal*

bizonyítani szinte lehetetlen. Mennyiségi mutatókat össze lehet ugyan gyűjteni, mint ahogy teszi is ezt a közművelődési statisztika, de az emberi minőségre, az emberek életére, szemléletmódjára, életesélyeire, életminőségére gyakorolt hatást csak nagyon drága, hosszú éveken át tartó, bonyolult, követéses longitudinális vizsgálat bizonyíthatná. Ezek hiányában egyelőre higgyük el, hogy a kultúra számít, s reménykedjünk abban, hogy az ágazat visszakapja a súlyának megfelelő figyelmet és anyagi támogatást, ami 2009-óta a normatíva összegének csökkentésével és más területekkel való összevonásával a korábban sem túl biztonságos működést tovább rontotta; pénzügyi háttere közel felével még tovább csökkent.²⁶

A csökkenést ugyan némileg ellensúlyozza, hogy vannak szép számmal alkalmi pályázatok, azonban ezek kiszámíthatatlanok, időben és összegben hullámzóak és nem mindig oda kerülnek, ahol a legnagyobb szükség lenne rájuk.

A szocio-kulturális szemlélet térnyerése azért is elengedhetetlen, mert így látjuk biztosíthatónak, hogy a jelenleg is még széles körben uralkodó gondolkodásmódot, mely a „betont”, a jól adatolható, rövid távú politikai hasznot hozó és látványosan felavatható építkezéseket, a kétes fenntarthatóságú infrastrukturális fejlesztéseket helyezi előtérbe, felváltsa a tartalomra, a közösségekre, valamint a különböző szakmák együttgondolkodására építő közös tervezés és cselekvés.

A rozsályi polgármesterrel mélyen egyetértve valljuk mi is: „Változás akkor történik Magyarországon, ha két folyamat egyszerre indul el, alulról jövő kezdeményezés és felülről központi akarat, hogy ezeket a kezdeményezéseket segítsék.”

26 2006-ig a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény 92. § (2) szerint a normatívának legalább az adott költségvetési évet megelőző évre előirányzott összegét el kellett érnie. A 2006-os törvénymódosítással a törvényből ez a biztosíték kikerült. A 2010-es évre a korábban önálló közművelődési és közgyűjteményi normatíva beolvadt az önkormányzatok üzemeltetési, igazgatási, sport és kulturális feladatainak ellátásához hozzájáruló normatív támogatásba.